

Kyrkliga kulturminnen

– vägledning och tillståndsprövning

Maj 2010

Vadsbro kyrka, Flens kommun

Länets kyrkor speglar olika historiska epoker under en nästan tusenårig obruten användning. Kyrkorna och socknarna har även haft en stor betydelse för landets geografiska indelning. De äldre kyrkomiljöerna omfattar i många fall vår äldsta och i allmänhet bäst bevarade bebyggelse. Dessa miljöer har ett så högt kulturhistoriskt värde att det är allas vårt gemensamma ansvar att de bevaras för framtiden. Ändringar som påverkar de kulturhistoriska värdena i skyddade kyrkomiljöer kräver tillstånd från Länsstyrelsen.

Alla Svenska kyrkans kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser som är uppförda eller anlagda före 1940 har enligt kulturminneslagen ett automatiskt skydd. Det finns också ett antal yngre kyrkor som är skyddade enligt särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

I Södermanlands län finns 101 kyrkor som skyddas enligt kulturminneslagen. De äldsta är medeltida och de yngsta är uppförda på 1960- och 70-talen. Kyrkomiljöerna uppvisar skiftande estetiska och liturgiska ideal men speglar även samhällsutvecklingen i stort. Användningen som kyrka eller begravningsplats är även en viktig del av miljöernas kulturhistoriska värde.

När det gäller kyrkliga kulturminnen samråder Länsstyrelsen med Strängnäs stift. Strängnäs stift beslutar om kyrkoantikvarisk ersättning i samråd med Länsstyrelsen. Länsstyrelsen informerar och ger vägledning till församlingarna om processen kring tillståndsprövning samt fattar beslut. Strängnäs stift ger via stiftsantikvarierna stöd till församlingarna i arbetet med att bevara de kyrkliga kulturvärdena och göra dem tillgängliga. Bland annat kan stiftsantikvarierna förmedla kontakter med konsulter, hantverkare och kulturmiljövårdande myndigheter. Sörmlands museum kan också ge rådgivning om planerade åtgärder.

När måste man söka tillstånd?

Ändringar kräver tillstånd

De åtgärder eller ändringar som kan komma att påverka kulturhistoriska värden i en kyrkobyggnad, på en kyrkotomt eller begravningsplats är tillståndspliktiga enligt kulturminneslagen. Det gäller även för kulturhistoriskt värdefulla inventarier.

Vid tillståndsprövningen gör Länsstyrelsen en avvägning mellan församlingens behov av ändring och hur miljöns kulturhistoriska värden påverkas av arbetet.

Församlingen ansvarar för att söka tillstånd från Länsstyrelsen.

Ändringar eller underhåll

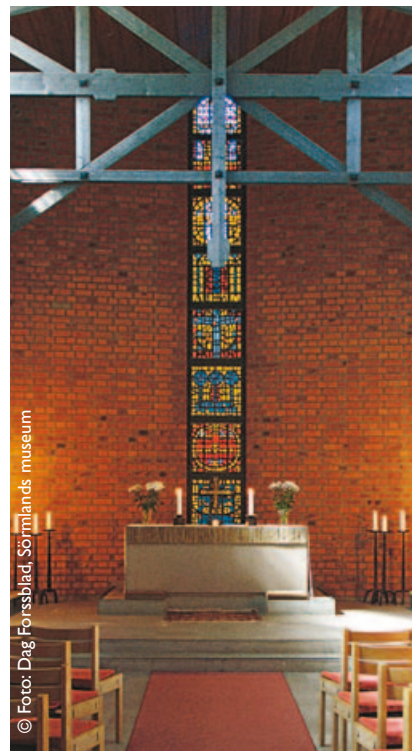
Gränsen mellan vad som utgör ändring och vad som är löpande underhåll kan ibland vara svår att dra, men är viktig då underhåll inte är tillståndspliktigt. Det är Länsstyrelsen som avgör om en åtgärd är tillståndspliktig. Med löpande underhåll menas normalt enklare vårdande åtgärder som återkommer periodiskt. Även om

löpande underhåll inte är tillståndspliktigt ska det alltid utföras med material och metoder som är lämpliga med hänsyn till kyrkans eller begravningsplatsens kulturhistoriska värden.

Tidigt samråd

När en enklare åtgärd planeras i kyrkan eller på kyrkogården är det lämpligt att församlingen tar kontakt med antikvarisk expert. I mer komplicerade fall bör kontakt tas med Länsstyrelsen. Länsstyrelsen avgör om ett samråd behövs på plats. Då samråder Länsstyrelsens handläggare med församlingen, eventuell övrig antikvarisk expertis och konsult/bygglidare. Ett tidigt samråd förenklar oftast det fortsatta arbetet inför projektering och tillståndsprövning.

Vid samrådet diskuteras det planerade arbetet, till exempel vilka delar som kräver tillståndsprövning, arbetets påverkan på objektets kulturhistoriska värden, om någon specialkompetens behövs och hur ansökan ska utformas. Vid större

St. Ansgars kyrka, Eskilstuna kommun.

arbeten kan det behövas en professionell konsult för projektering, projektledning mm. För ett gott resultat är det värdefullt att ha tillgång till antikvarisk kompetens från början i planerings- och projekteringsfaserna.

Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum

Överselö kyrka, Strängnäs kommun

Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum

St. Ansgars kyrka, Eskilstuna kommun.

Att tänka på inför ansökan

Varsamt förhållningssätt

Vid ändringar i skyddade kyrkomiljöer ska åtgärder alltid utföras med material och metoder som är lämpliga med hänsyn till byggnadens kulturhistoriska värden. Underhållet ska utföras med hänsyn till de material och de metoder med vilka byggnaden ursprungligen har uppförts.

Varsamhet innebär även att ändringar ska vara anpassade till den unika miljöns förutsättningar. I kulturhistoriskt värdefulla miljöer finns det inga standardlösningar.

Reversibla åtgärder

Vid ändring av skyddade miljöer rekommenderas också ibland så kallade reversibla åtgärder. Med det menas att det ska vara möjligt att i framtiden återställa den situation som rådde före den planerade ändringen. Det främsta syftet med reversibla åtgärder är att minimera påverkan på kulturhistoriska värden. Naturligtvis kan en åtgärd även resultera i att kulturhistoriska värden lyfts fram eller förstärks.

Vård- och underhållsplan

Att ha ett långsiktigt perspektiv i förvaltningen av en kyrka eller en begravningsplats är centralt för bevarandet av kulturhistoriska värden. Därför är en vård- och underhållsplan som bygger på kulturhistorisk värdering av miljön ett viktigt redskap. Vård- och underhållsplanen är en del i planering och budgetering av underhållsåtgärder samt en bra grund för att resonera kring praktiska lösningar vid ändringar i miljön. En vård- och underhållsplan är inte tillräcklig som enda underlag för en tillståndsprövning.

Vård av inventarier

I vård- och underhållsplanen för en kyrka eller ett kapell ska kulturhistoriskt värdefulla inventarier tas upp. Varje församling ska enligt kulturminneslagen ha en inventarieförteckning över dessa föremål. Genom vårdplanen får församlingen en uppfattning om åtgärdsbehov rörande inventarierna.

Tillsyn av inventarierna ska regelbundet göras av Strängnäs stift och Länsstyrelsen. Denna del av vårdplanen bör utföras av konservatorer med specialistkompetens inom respektive materialområde. Vårdåtgärder bör även utföras av konservator med särskild materialkunskap. För reparationer och konservering krävs tillstånd enligt kulturminneslagen.

Överselö kyrka, Strängnäs kommun.

Aktuell lagstiftning och bestämmelser

Kyrkliga kulturminnen enligt Kulturminneslagen

Kulturminneslagen, Lag (SFS 1988:950) om kulturminnen m m (KML) är den centrala lagen för kulturmiljövården. I fjärde kapitlets inledning anges att: ”Kyrkobyggnader och kyrkotomter skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas”. De objekt som kyrkomiljön omfattas av och de objekt som lagen pekar ut är:

- Kyrkor och kapell
- Kyrkotomter med byggnader, murar, portaler, planteringar m m
- Begravningsplatser med begravningskapell, gravkor och andra byggnader som inte är kyrkobyggnader (t ex ekonomibygnader)
- Inventarier. Kulturhistoriskt värdefulla inventarier ska finnas med i en inventarieförteckning som ses över vart sjätte år.

Om åtgärder utförs i strid med beslut eller föreskrifter enligt 4 kap. KML får Länsstyrelsen förelägga den som är ansvarig för förvaltningen av ett kyrkligt kulturminne att vidta rättelse eller avbryta pågående åtgärder. Ett sådant föreläggande får förenas med vite eller särskild handräckning. Vite kan vara löpande.

Bygglov

Väsentliga ändringar av kyrkobyggnader kan även vara bygglovspliktiga enligt Plan- och bygglagen. Ansökan om bygglov behandlas av kommunens byggnadsnämnd.

Arkeologi i kyrkor och på kyrkogårdar

Utöver det kyrkliga kulturarvet är arkeologiska lämningar skyddade av kulturminneslagen. Vid medeltida kyrkor kan det finnas spår av äldre byggnader eller begravningsplatser. Därför kan Länsstyrelsens tillstånd krävas för

anläggning av installationer under kyrkgolvet eller vid markingrepp på eller vid en kyrkogård. Om en arkeologisk undersökning behöver göras bekostas den av församlingen. Kyrkoruiner och ödekyrkogårdar räknas som fasta fornlämningar och skyddas även de av lagen.

Kyrkoantikvarisk ersättning

Svenska kyrkan får ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkor, kyrkliga inventarier, kyrkotomter och begravningsplatser som omfattas av kulturminneslagen. Ansökan om kyrkoantikvarisk ersättning behandlas av Strängnäs stift.

Innan beslut om kyrkoantikvarisk ersättning kan ges, ska tillståndspliktiga åtgärder först vara prövade och beslutade av Länsstyrelsen. Därför är det lämpligt att först söka tillstånd hos Länsstyrelsen och därefter ansöka hos stiftet om kyrkoantikvarisk ersättning.

Tumbo kyrka, Eskilstuna kommun.

Öja kyrka, Eskilstuna kommun.

Så här gör ni

När församlingen valt en lösning skickas ansökan om tillstånd till Länsstyrelsen. Ansökan ska göras på särskild blankett, som finns att hämta på Länsstyrelsens hemsida.

Av arbets- och materialbeskrivningen ska det framgå vad som ska göras, hur detta ska göras och med vilket material/kvalitet detta ska göras. Exempel på en arbets- och materialbeskrivning är en projekteringshandling.

Det är viktigt att motiveringen är utförlig och relevant i förhållande till åtgärdsförslaget. En motivering ska innehålla ett underlag som tydligt belägger vilka skäl som finns för att utföra åtgärden. Underlaget kan till exempel bestå av en klimatutredning inför byte av värmesystem.

Hur omfattande underlag som krävs beror på vilka och hur omfattande åtgärder som planeras. Om ansökan inte är fullständig begär Länsstyrelsen en komplettering. Om ansökan trots detta

inte är komplett, kan Länsstyrelsen under vissa förutsättningar avvisa ansökan eller avsluta ärendet. Sökanden kan då med förbättrat underlag göra en förnyad ansökan.

Tillståndsprövningen

Efter att en komplett ansökan inkommit till Länsstyrelsen skickas denna vanligtvis på remiss till Sörmlands museum och/eller vid behov till andra expertinstanser.

Vid normal handläggning kan Länsstyrelsen fatta beslut inom tre månader från att en komplett ansökan kommit in. Länsstyrelsens beslut vinner laga kraft tre veckor efter beslutsdatum och är normalt giltiga i fem år. Tillståndet upphör att gälla om arbetet inte påbörjats under denna tid. Länsstyrelsens beslut kan överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

En komplett ansökan ska innehålla:

- Administrativa uppgifter som kontaktperson, telefonnummer m m
- Protokoll med beslut från kyrkorådet om att söka tillstånd hos Länsstyrelsen för åtgärderna
- Redogörelse för nuläge med beskrivning av problem och skador; bifogade ritningar/planer, foton och beskrivningar etc
- Beskrivning av vad som ska genomföras
- Arbets- och materialbeskrivning som kan omfatta ritningar/planer och illustrationer
- Motivering till angivna åtgärder (skäl för ansökan, val av metod etc)

Foto: Dag Forssblad, Sörmlands museum

Tumbo kyrka, Eskilstuna kommun.

Foto: Magnus Josephson, Sörmlands museum

Det är viktigt att tillgänglighetsanpassningen sker utifrån den enskilda kyrkans förutsättningar. Vid Floda kyrka i Katrineholms kommun byggdes en fast handikappramp. I många fall kan dock tillgänglighetsfrågorna lösas utan stora ingrepp.

Fakta

Tillstånd behövs för

Kyrkobyggnad/kapell

- Ombyggnad, tillbyggnad eller rivning
- Ändring av exteriören med dess material, färgsättning m.m.
- Ingrepp i eller ändring av byggnadens stomme, murverk etc.
- Ändring av interiörens ytskikt och kulörer
- Ändring av byggnadens fasta inredning och konstnärliga utsmyckning

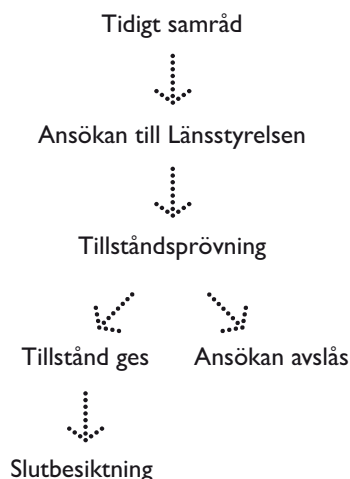
Kyrkliga inventarier

- Avyttra
- Ta bort ur inventarieförteckningen
- Reparera eller ändra
- Flytta från dess traditionella/befintliga plats, exempelvis att i kyrkorummet flytta eller ta bort bänkar, dopfunt m.m.

Kyrkotomt och begravningsplats

- Utvidga eller ändra kyrkotomtsområdet eller begravningsplatsen
- Väsentlig ändra eller nyuppföra byggnader, murar, portaler, trappor, gångar eller andra fasta anordningar
- Ändra, flytta eller ta bort särskilt kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar
- Fälla träd eller ta bort vegetation som ingår i en arkitektonisk komposition eller som har betydelse för platsens kulturhistoriska karaktär. Normal trädvård är ej tillståndspliktig.

Tillståndsprocessen

Tillståndet innehåller villkor

I ett tillstånd anges alltid villkor. Villkoren kan variera beroende på vad beslutet handlar om. I tillståndet kan Länsstyrelsen också styra specifika detaljer kring hur arbetet ska utföras. Villkoren kan ses som en form av kompensationsåtgärd för att få utföra ingrepp i den skyddade miljön. De eventuella kostnader som villkoren för med sig belastar därför den som söker tillståndet, det vill säga församlingen.

Antikvarisk medverkan

Ett villkor som nästan alltid förekommer är att arbetet ska ske under medverkan av en eller flera antikvariska experter. Den antikvariske expertens uppdrag kan vara att fungera som ett stöd i byggprocessen samt kontrollera att arbetet utförs i enlighet med Länsstyrelsens beslut.

Det är församlingen som kontaktar antikvarisk expertis. En antikvarisk expert ska uppfylla krav på kompetens och opartiskhet. Denne ska ha lämplig utbildning för att kunna analysera och värdera kyrkobyggnaders kulturhistoriska värden samt tillräcklig kunskap om byggnadsvård.

Församlingen är skyldig att kontakta Länsstyrelsen och övriga antikvariskt sakkunniga minst tre veckor innan arbetets igångsättning. Dessa parter kallas också till samtliga byggmöten. Om nya omständigheter framkommer under arbetets gång ska Länsstyrelsen kontaktas och beslutet om tillstånd kan komma att omprövas.

Antikvarisk expertis dokumenterar arbetet löpande. Kunskapsuppbyggnad är viktigt för löpande underhåll och planering av framtida ändringar. Dokumentationen ingår som ett moment i byggprocessen och påverkar genomförandet i sin helhet. Därför är det viktigt att den planeras in från början. Dokumentationen kan i vissa fall vara motiverad redan i tillståndsskedet, exempelvis i form av arkivsökning. Antikvariskt sakkunniga i processen sammanställer slutrapporter över arbetet och dokumenterar även byggnadsdelar eller detaljer som ändras eller tas bort. Om ny kunskap framkommer under arbetet kan det innebära att en särskild dokumentation behöver göras. Annan dokumentation, till exempel av byggnadsarkeologisk karaktär, kan också förekomma. Länsstyrelsen kan ställa krav på vilken typ av dokumentation som ska utföras och hur den ska fördelas mellan olika antikvarisk expertis.

Antikvarisk slutbesiktning

När arbetet är genomfört utförs en antikvarisk slutbesiktning. Det är församlingen som kallar alla berörda parter till denna. Länsstyrelsen ska alltid kallas. Den antikvariska slutbesiktningen kan vara kopplad till ett eventuellt beslut om kyrkoantikvarisk ersättning.

Teknisk besiktning

I många fall kan det för församlingens del även vara lämpligt att anlita en teknisk besiktningsman som synar arbetet. Förutsättningen är att besiktningsmannen har kunskap om och erfarenhet av traditionell byggt teknik. Ansvar för att ta in en teknisk kontrollant i processen vilar på församlingen. Länsstyrelsen ställer oftast formellt sett inget krav på detta.

Kontaktuppgifter

Länsstyrelsen i Södermanlands län, 611 86 Nyköping
Telefon: 0155-26 40 00 (växel)
E-post: sodermanland@lansstyrelsen.se
Hemsida: www.lansstyrelsen.se/sodermanland

Sörmlands museum, Box 314, 611 26 Nyköping
Telefon: 0155-24 57 00 (växel)
E-post: info.museet@dll.se
Hemsida: www.sormlandsmuseum.se

Strängnäs stift, Box 84, 645 22 Strängnäs
Telefon: 0152-234 00 (växel)
E-post: strangnas.stift@svenskakyrkan.se
Hemsida: www.strangnasstift.com

Blanketter och information

Ansökan om tillstånd ska göras på särskild blankett, som finns att hämta på Länsstyrelsens hemsida: www.lansstyrelsen.se/sodermanland/amnen/Kulturmiljo/

På hemsidan finns även mer information om vilka handlingar som ska bifogas ansökan m

Alla ansökningshandlingar skickas i två exemplar. Det ena exemplaret går till Länsstyrelsens arkiv, det andra skickar Länsstyrelsen på remiss.

Texten är baserad på "Faktablad 2007:04" från Länsstyrelsen i Stockholms län och "Faktablad oktober 2008" från Länsstyrelsen i Västra Götalands län.

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

Länsstyrelsen i Södermanlands län 611 86 Nyköping
www.lansstyrelsen.se/sodermanland